

*Tine Kocmur**

OSEBNI SPOMINI NA DELOVANJE CELJSKEGA ŠAHOVSKEGA KLUBA IZ POLPRETEKLEGA ČASA

Celjski šahovski klub je bil ustanovljen začetkom dvajsetih let tega stoletja, ne vem točno, ali 1920 ali 1921.

Najbolj zaslužen za to je bil profesor Vagaja, o katerem sam ne vem kaj dosti, morda bi se dobili kakšni podatki v kroniki in zapiskih celjske gimnazije.

Več mi je znano o njegovem adlatusu in kasnejšemu predsedniku dr. Antonu Schwabu.

Dr. Schwab in njegova družina so bili vzlic nemškemu priimku zelo zavedni Slovenci.

Dr. Anton Schwab je bil po poklicu zdravnik, po položaju pa mestni fizik. Osebnostno je bil dober človek, koncilianten in razumevajoč. Kot šahist je bil dober igralec, še boljši reševalec, pa tudi sestavljalec šahovskih problemov, po drugi strani pa je bil priznan skladatelj napevov za razne narodne pesmi, njegova skladba "Ave Marija" je bila svojčas hit.

Kot predsednik je klubu posvetil veliko dela in truda in njegova zasluga je bila, da se je šahovsko življenje v Celju tako razvilo. Polnih deset let je posvetil svoja prizadevanja boginji Caissi.

Sicer pa je bilo Celje samo že pred sto leti važno kulturno, gospodarsko in družabno središče širše okolice.

Njegov vpliv je segal od Zidanega Mosta do Poljčan, do Vitanja, do Guštanja (sedaj Ravne na Koroškem), najbolj pa je imel oporo v celi Savinjski dolini.

Tu so orali ledino zadružniki brata Vošnjak, glasbeniki bratje Ipavec v Šentjurju, ki so prvi zapeli slovensko pesem cesarju Francu Jožefu I., pa agrarec Hausenbüchel, ki je prvi prinesel hmelj v Savinjsko dolino, pa narodni odvetniki Kočevar, Dečko in drugi.

Veliko zaslug je imel tudi nadučitelj Levstik, oče pisatelja Vladimirja Levstika, ki je bil neutrudni pospeševalec sadjereje in ki je kar na ustno vabilo prišel peš iz Celja v Vojnik, da je imel predavanje o sadjarstvu.

Gospodarsko življenje pa so v veliki meri obvladovali Nemci. Najmočnejša opora nemštvu je bil industrijalec A. Westen s svojo slovito tovarno posode, ki je zalagal Evropo do Kavkaza in Krima, pa trgovci Stiger, Hönnigman, König in drugi.

Nemci so bili zelo zagrizeni ter so hoteli narediti iz Celja trdnjavo nemštva.

Zato so zgradili "Deutsches Haus", prav v stilu "altdeutsch", s prizidki in kupolami kot "deutsches Schutz- und Trutzburg".

Celje je imelo nižjo slovensko gimnazijo, ki so si jo priborili slovenski poslanci, ko so izglasovali zaupnico vladnemu predsedniku Taaffeju, ter osemrazredno nemško gimnazijo.

Dijaki obeh šol so si bili veliki nasprotniki in narodnostni pretepi so bili na dnevnem redu. Ko pa je bil nekoč do krvi ranjen dijak Bogomir Rebek, sin slovenskega obrtnika, je pa policija poostrila nadzor in določila, katere ulice naj dijaki uporabljajo.

Tudi kulturno in družabno življenje je bilo med Slovenci zelo zamorjeno, posebno med I. svetovno vojno.

Ko pa je razpadla stara Avstrija, se je v Celju prebudilo vse živo, kot v naravi maja meseca.

V ta čas in v to evforijo sodi tudi ustanovitev šahovskega kluba. Nemški "Drang nach Osten und Meer" se je zrušil sam vase, obudilo se je slovensko ekonomsko, prosvetno, politično, družabno življenje, tako, da si danes tega nihče ne more predstavljati - kakor bi posijalo sonce po dolgi viharni noči.

V takem vzdušju je bil ustanovljen šahovski klub. Kmalu je dobil društveni sedež v kavarni

* *Tine Kocmur, rojen 11. 11. 1904 na Igu pri Ljubljani. V Trnovlje pri Celju je z družino prišel leta 1911, kjer je oče kupil trgovino. Gimnazijo je obiskoval v Celju in Ljubljani. Leta 1922 se je zaposlil pri Ljudski posojilnici v Celju. Leta 1941 je bil izgnan v Srbijo ter se istega leta vrnil na Ig. Obdobje 1945-1957 je ponovno preživel v Celju. Sedaj živi v Ljubljani.*

Evropa, ki je bila del gostinskega podjetja Hotelska družba, katere lastnica je bila močna kreditna zadruga Ljudska posojilnica.

Ravnatelj Hotelske družbe hotelir Berglez kakor tudi načelnik Ljudske posojilnice profesor Cestnik sta imela polno razumevanja za mladino in predvsem za šah.

V tedanji kavarni Evropa sta dala šahistom "šahovski kotic" na razpolago.

Če si prišel skozi glavni vhod hotela, je bila desno restavracija, levo pa vhod v kavarno. Vhod je bil tudi skozi vogalna vrata s ceste, vendar so stalni gostje uporabljali samo vhod na glavnem vstopu.

Pri vstopu v kavarniški prostor je bila desno ena mizica, levo pa dve. Vse tri so bile rezervirane samo za igralce šaha. Kavarna je nudila tudi šahovnice s figurami, katere si običajno dobil od natakara na zahtevo (ali prošnjo) brezplačno.

Mizice levo so bile vedno "zasedene", desna pa občasno. Proti koncu dvajsetih let je kavarna dobila orkester, torej se je "modernizirala" in prilagodila času.

Vsled tega so šahisti izgubili mizico desno, ker je prostor zavzela godba, zato pa je dobila na levi strani še tretjo.

Kasneje se je kavarna spet renovirala in za šahiste so zgradili klubske prostore na vrtu, nad vrtno restavracijsko dvorano, kot se spominjam, je bil prostor velik kakih 35-40 m².

Tam je bilo okrog 6 miz za šahiste in par tudi za kartaše.

Nekdanji šahovski prostor so preuredili, napravili 3 ali 4 separeje, ki so jih uporabljali stalni gostje. Med njimi je bil tudi komandant mesta, divizijski general Draža Mihailović, kasnejši komandant kraljeve vojske med okupacijo v Srbiji in sploh v Jugoslaviji. Bil je vljuden človek; če je bilo njegovo stalno mesto zasedeno, se ni razburjal, samo pomignil je natakarku, ki je gosta vljudno opozoril, češ, ta prostor je rezerviran, ali ste tako ljubeznivi in se presedete semkaj in so mu ponudili sedež drugje.

Naj ob tej priliki opišem vlogo tedanjih kavar.

Kavarne so bile tisti čas - kot v tedanji celi Srednji Evropi - središče družabnega življenja kraja. Tam se je zbirala inteligenca, šahisti, kvartopirci. Seveda pa so jo leaderji obiskovali redko, ali pa sploh ne. Nekdanja "smetana družbe", to so bili predvsem advokati, veletrgovci in drugi, so imeli svoje zaključene družbe po domovih ali elitnih gostinskih lokalih. Vendar pravo, živo, polnokrvno življenje se je razvijalo po kavnah.

"Dobimo se v Evropi!" je bil tedaj običajni slogan po službi. Na razpolago je bila "turška" (črna kava), ki je stala od 2,50 - 3 din, kapucin za isto ceno, bela kava za 4 din, čaj za 3,5 din. Žganih pijač niso točili. Najvišji "gospod" je bil "ober", ki smo ga kasneje preimenovali v "plačilni". Ta ni imel plače, temveč je dobival dohodek samo od napitnine. Imel je od 8 do 12 ur službe, le redko kaj manj. Napitnina pri plačevanju zapitka je bila običajno 50 par in, če računate 150 do 200 gostov na turnus, je imel plačilni zelo lepe dohodke, saj je dobival naprimer profesor - začetnik tisti čas od 1000 do 1200 din mesečne plače.

Kavarna je bila predvsem "moški" lokal, ženske so bile le redke gostje. Sicer je res bila v drugi polovici tridesetih let redna gostja neko mlado dekle, klicali so jo "die schöne Annie", vendar se gostje niso dosti zmenili zanjo, čeprav ni bila na slabem glasu.

Ko si prišel v kavarno, je prišel k tebi natakark, k imenitnejšemu gostu sam plačilni, pozimi ti je pomagal sleči plašč, ga obesil, nato pa ti je prinesel kavo ali čaj, ker je poznal okus svojih gostov.

Nato je gostu prinesel "njegov" časopis in ga je pustil pri miru; le, če ga je gost kasneje še poklical in kaj naročil, je prišel k njemu.

Natakarkji niso bili niti najmanj vsiljivi. Bili so stalni uslužbenci, disciplinirani in obzirni do gostov, drugače ne bi ostali v službi.

Sprva je bil dolgoletni "plačilni" Lebič, izredno ljubezniv in ustrežljiv, ki je imel še staro "avstrijsko šolo". Ko pa ga je prevzela nemška konkurenca v kavarni nasproti, je postal plačilni Jože Novak. To je bilo okrog leta 1930. Vsi so ga klicali samo "Pepček", vendar spoštljivo in domače.

Kavarna je bila resnično ne samo gostinski lokal, temveč tudi neke vrste "socialni". To so čutili predvsem študentje in eden ali dva šahista, ki sta bila sicer prvovrstna igralca, vendar brez služb.

Kavarna ni živela od zapitka posameznikov, temveč od nizkih cen, torej ne de multo, temveč de multis. To je pa danes "strogo prepovedano in pregrešno", kajne?

Vse to sem napisal morda za kakšen okus preveč detajlno, vendar zato, da lahko pozoren bralec dobi pravi vtis, kakšno je bilo tedaj - vsaj delno - družabno življenje.

Povrnimo se sedaj še h klubu, njegovim članom in delovanju, ki bi ga rad po svojem dalnjem spominu in skromnih močeh opisal kolikor toliko razumljivo današnjemu rodu.

Sprva je imel klub bolj malo članov, ki pa so bili stalni, vneti in prizadevni igralci. Dolga leta je predsedoval dr. Schwab, šele ko so ga leta njegovega življenja pričela ovirati pri njegovem prizadevanju, je mesto predsednika prevzel neumorni, silno prizadevni in teoretično podkovani ing. Sajovec, ravnatelj mestne elektrarne.

Duša vsega je postal prof. Jože Grašer, ki je začel svojo prosvetno pot v Pirešici pri Žalcu, nato pa je nadaljeval v Celju. On je bil stalni gost za šahovsko mizo, tako da si ga tam našel, čim so se začeli zbirati šahisti, to je okrog 2., 3., in 4. ure popoldan. On je sedel za šahovnico, če ni igral, je reševal probleme. Bil je dobričina, prizadeven igralec, po vrsti in moči tretji ali četrti.

Poleg ing. Sajovca, ki je bil dolga leta prvak kluba in prof. Grašerja, je bilo stalno moštvo nekako takšnote: Branko Diehl, kasnejši inženir in obratovodja rudnika v Mežici (zelo znan iz dachauskega procesa), njegov brat Vladimir, splošno znan kot celjski humorist "Tajci". Sredi tridesetih let ali morda že v začetku, je vzklikl nenadoma izredno močni igralec Slavko Cijan, ki je bil šahist po naravi in je kmalu postal prvak kluba in ostal to do okupacije; nekako isti čas je nekaj časa sodeloval tudi Ludvik Gabrovšek, ki je po mojem spominu bil po rangi tretji v Sloveniji, takoj za ing. Milanom Vidmarjem in Vasjo Pircem. Služboval je kako leto kot profesor na celjski gimnaziji in prinesel lepo poživilo med Celjane.

Klub je povabil v goste tudi celovski "Schachklub" ter zmagal 4,5:3,5. Jeseni istega leta je vrnil gostovanje v Celovcu ter zmagal 5:3. Naslednje leto je gostoval v tedanji italijanski Gorici, rezultat je bil pozitiven 5:3 za Celjane.

Drugi dan je nastopil proti tržaškemu šahovskemu klubu, ki so ga pa sestavljali skoraj samo Slovenci. Spet se je sijajno odrezal 6:2 za Celje. Ob tej priložnosti smo videli, kakšna revščina je vladala pod fašizmom, kot kasneje pri nas 1950. Komaj se je naš avto ustavil na Corso di Oberdan, so nas obstopile starejše ženske ter nam ponujale v nakup par starih kravat, kake nogavice ali par pomaranč.

V hotelu sta bila kava ali čaj napol grenka, ker je bil sladkor maksimiran, pol kile po osebi.

Leta 1939 je celjski šahovski klub dobil v izvedbo Državno šahovsko prvenstvo Kraljevine Jugoslavije. Turnir za prvenstvo države je potekal v lepem stilu in klub je dobil pohvalo Zvezne šahovske zveze.

Prvak je postal vojvodinski Švab Berger.

Kako je turnir sam potekal, ne morem povedati, ker sem bil ta čas 5 mesecev na rednih orožnih vajah, vsled splošne vojne nevarnosti in to dve leti zapored.

Klub ni dobival nobene subvencije, živel je samo od svoje članarine. Vsa gostovanja je moral vsak sam poravnati iz svojega žepa, za nezaposlene ali revnejše člane smo naredili manjšo zbirko.

Ni bilo kot danes, ko si nekdo zmisli kak bienale ali kaj podobnega, da se sam proslavi, plača pa državni proračun.

Ob tej priložnosti naj še omenim, da sem leta 1941 kot izgnanec trčil z Bergerjem v Beogradu skupaj. Sicer ni zatajil poznanstva, vendar je govoril samo nemško, čeprav je svojčas govoril odlično srbohrvaško. Ni pa odklonil pomoči pri iskanju listin.

Kmalu nato je vse družabno in drugo življenje zajelo vojno vzdušje in prava histerija. Društva, klube in sploh vse je zajela splošna nervoza, kaj bo, kaj bo.

Najhuje je bilo prve mesece 1941. leta. Tako, da je začetek nenapovedane vojne prinesel neko olajšanje, kot si oddahne človek, ki bo čez eno uro ustreljen. Seveda velja za tistega, ki je to doživel.

Kar nenadoma so se vsule na cvetno nedeljo 6. aprila 1941 bombe nad Celje. Sicer hitlerijanci

mesta niso direktno bombardirali, v bojazni, da ne bi zadeli tudi svojih rojakov, bombardirali pa so železniški tir, ki pelje proti Laškem. Blizu nekdanje apnenice sta padli dve srednjeveliki bombi, ena je zadela progo naravnost med dvema troma, napravila je večjo jamo, ki so jo železničarji takoj zasuli.

Nato so letala bombardirala most v Zidanem Mostu, kjer pa je bila močna protiavijska artilerija, ki je sestrelila en avion, zato se ostala niso upala spustiti nižje.

Malo, tri do štiri dni pred cvetno nedeljo, bi si lahko mislili, da nas čaka vojna, ker so naenkrat odšli vsi vidnejši celjski Nemci proti Gradcu, med njimi tudi nekaj slovenskih nemčurjev, ki sem jih dobro poznal. Bil je to znak skorajšnjega nemškega napada.

Še prej, 25. marca, ob puču v Beogradu, je bilo zvečer veliko zborovanje v Celju, v podporo generalskega puča.

Kako dobro se spominjam, kako je neki Celjan pel na vse grlo "Bože pravde" in "Naprej zastava slave", da je bil ves rdeč. Bil je bolj majhne, reje ne postave in se je napihoval kot žaba reglja.

Čez dobrih 14 dni pa sem prav tistega človeka videl, ko je prav v istem zanosu pel nemške pesmi na hitlerjanskem zborovanju v podporo okupacije.

Nemška vojska, oborožena do zob, je kmalu predrla našo obrambno črto pri Dravogradu. Jugoslavija je imela na mejah postavljene in zgrajene bunkerje, vendar so bili samo delno zasedeni s posadkami. Ti bunkerji so bili izredno močni in zgrajeni na strateških točkah, je priznal sam nemški general, vendar je manjkalo vojakov, ker so potegnili Jugoslovani svoje ljudi proti Bosni, ki naj bi bila, po nasvetu francoskih strategov, močna obrambna fronta.

V bojih okoli Dravograda je neki oficir s svojo strojnico zadrževal napadalce celo popoldne, šele zvečer so sovražniki obšli bunker, nato pa dolgo časa iskali tega junaka, da bi ga ubili, češ, kako nas more en Čuš zadrževati, ko smo slavno francosko vojsko mimogrede strli.

V teh bojih je padel tudi lastnik lepega posestva nad Belimi Vodami pri Šoštanju, Gornji Brložnik. Velik, močan, zaveden Slovenc, star oko-

li 40 let. Žal, so njegov dom požgali kasneje, menda celo naši, ker so bili napačno informirani o njegovem zadržanju med vojno.

Mislim, da je bil velik petek, 11. aprila, ko so se pojavili prvi sovražni vojaki. Bila je predhodnica, ki je zasedla mestno hišo, naslednji dan, ko so prišli večji oddelki, pa še kasarne in važnejša poslopja.

Čez nekaj dni, 15. aprila zvečer, pa so Nemci pokazali svoj čud in namen.

Po vnaprej sestavljenih spiskih, ki so jih predložili celjski Nemci in, ki so v prvi vrsti zajemali prominentne Slovence od 1918 leta dalje, so zaprli najprej profesorje, odvetnike in ostalo vidnejšo inteligenco.

Največ so jih spravili v kapucinski samostan, od koder so najprej pregnali vse očete kapucine, in še kam.

Nekaj časa zatem pa so zaprli večje slovenske trgovce, obrtnike, tretji val pa je zajel uradnike, obrtnike manjšega kova in podobno, četrty val sredi junija pa splošno vsakega, ki ga je kdo prijavil kot Slovenca.

V Maribor, v tedanjo "meljsko kasarno", so navlekli staro in mlado, moške, ženske, otroke, visoko noseče matere, od Celja in Ptuja do Dravograda.

Iz Maribora so jih odpeljali z vlaki konec junija v Srbijo, Užice, Kraljevo, Zlatibor, Užičko Požego in še kam.

V tem času, od prihoda hitlerijancev, do aretacije, pa izгона v Srbijo, je tekel čas duhamorno in uničujoče.

Vsak Celjan je upal, "saj ne bom prišel na vrsto, saj nisem nič kriv", obenem pa trepetal za svoje življenje.

V takem času, konec aprila, sem trčil skupaj s prijateljem Fajsom, pa sva se malo pogovorila. Povedal je, da je prof. Grašer zaprt že od prvih aretacij, njegova žena pa je v bolnici.

Ker sem imel prijatelje med pisarniškim osebjem bolnice, me je eden izmed njih pripeljal skozi stranski vhod do gospe Grašer. Bila je blede, slaba, vendar ne smrtno bolna. Zakaj je kmalu nato umrla, si ne morem razložiti.

Mojega obiska je bila vesela, povedala je, da je Gestapo prišel ponoči s 15. na 16. april, odpeljal moža in, da ne ve, kje je. Pri njih doma se nahaja nekaj inventarja šahovskega kluba in prosila je, naj ga odnesem. Dala mi je ključ od stanovanja.

Tisto popoldne sem šel v stanovanje, ki pa je bilo na široko odprto, vse je bilo razmetano, verjetno poropano...

V nekem kotu sem našel par šahovnic, nekaj figur, v drugem pa tri zapisnike sej in seznam članov kluba.

Spravil sem vse v kovček, ki je ležal zraven mize, prazen in malo poškodovan ter vse skupaj odnesel v kurilnico centralne kurjave Ljudske posojilnice, kjer sem bil tedaj zaposlen. Kovček sem skril pod premog, ki se je uporabljal za gretje.

Ko sem prišel leta 1945 spet iz lagerja v Celje, kovčka ni bilo nikljer več. V stavbi je imel sedež Gestapo, pa ga je verjetno našel...

Kako je klub 1945. spet oživel, ne vem natančno. Sam sem bil preveč okupiran z združništvom in obnovo v Gornji Savinjski dolini, po 12 do 14 ur na dan. Kolikor mi je znano, mislim, da to tudi drži, so bili prvi med pobudniki Mirko Fajs, ki kot staroselec ni bil nevaren Nemcem, frizerski mojster Lorbek, ki je bil kot mali obrtnik nujno potreben nemški ekonomiji ter njegov pomočnik Jože Šnajder, ker Nemci niso preganjali hrvaških državljanov.

To je bilo prvo jedro, okoli katerega se je osredotočilo začetno šahovsko življenje. Vem še, da sem pristopil kot član, in da so mi priznali odgovarjajočo kategorijo, vendar se zaradi časa nisem mogel udeleževati šahovskega življenja.

Vem, da je klub v začetku deloval v starih prostorih Evrope, ko pa so parveniji prevzeli hotel in kavarno, so jim menda dali consilium abeundi, češ, šah je luksuz in za kavarno ni pridobiten in prosperiteten.

Tedaj je bil predsednik kluba Pipan, nekdanji šofer poštinih avtobusov. Ko je pred vojno prevažal šahiste na razna gostovanja, je navezal stik z njimi. Vojno je preživel na pošti v Ljubljani, po povratku v Celje je postal sprva direktor Prevoznništva, kasneje pa Pošte v Celju.

Šahisti so upali, da bodo z njegovo pomočjo rešili problem prostorov in res jim je priskrbel igralnico v Celjskem domu.

Kasneje sem odšel iz Celja, proti svoji volji, a po razumu in nisem imel več stika ne s Celjem, ne s šahom.

Moram pa reči, da se še danes, pri 93. letih, zanimam za šah, sicer bolj za rezultate, vendar, mladostni spomini so v starosti dragi.

To sem napisal v dobri veri, morda ni vse prav jasno, vendar, če še živi kakšen tedanji šahist, bo lahko potrdil vsaj jedro, čeprav ne detajlov tega pisanja.

Ivanka Zajc Cizelj

“SKUPNO STA PRISTOPILA K SRAMOTNI IZDAJI PARTIJE”

*Partijske kazni prva leta po drugi svetovni vojni**

V fondu okrajnega komiteja KPS Krško se je ohranilo kar nekaj dokumentov, ki so nastali kot duplikati dopisov, karakteristik, življenjepisov in predlogov za kazenske ukrepe. Te kopije so navadno po določenem času izločili, ker so originalne hranili v osebnih dosjejih in le naključju se lahko zahvalimo, da je nekaj teh “ocvirkov” ostalo v matičnem fondu.

Pod drobnogled sem vzela partijske kazni v letih pred in po informbiroju, to je leti 1946 in 1947 ter leta 1949 do 1952 in ugotovila, da informbiro na področju delovanja okrajnega ko-

* Opomnim naj, da za posamezne osebe uporabljam enoten izraz tovariš ali tovarišica, ker nisem ločila med prekrški kandidatov in članov, kajti pri enih in pri drugih ni bistvene razlike.

Oseb ne navajam z imenom in priimkom, ker gre za občutljivo tematiko - tako je prispevek napisan na podlagi obstoječih arhivskih dokumentov, vendar pa pripominjam, da je vsaka podobnost z “dogodki” in “osebam” iz naše polpretekle zgodovine zgolj “naključna”. Gradivo fonda Okrajni komitej Krško je še v urejanju in ni signirano - uporabljeni so dokumenti, nastali v letih 1946 do 1952.